

SZERTARTÁSI EDÉNYEK A BRONZKORBÓL

P. FISCHL KLÁRA

Dolgozatom témája egy, a hazai középső bronzkor kerámiaművészetében ritkán megjelenő forma: az ún. kiöntőcső, álkiöntőcső, pseudokiöntőcső és oszlopfül. E tárgytypust formailag két nagyobb csoportra lehet tagolni: 1: a valódi, funkcióval bíró, lyukas kiöntőcsövek; 2: az ezek utánzatának tekinthető, formailag velük azonos, de tömör példányok. Az utóbbi esetben csak az oszlopszerű, általában kerek átmetszetű füleket vettem figyelembe, melyek felső kiképzése utal az eredeti, lyukas kiöntőcsövek felső, gyűrűszerű kialakítására.

A Nitriansky Hradok/Kisvárad (Sk) lelőhelyen kiásott többretegű telep klasszikus magyarádi rétegéből került elő az az edény, amely először keltette fel a kutatás érdeklődését a kiöntőcsövek iránt. Itt egy tipikus magyarádi edényforma peremét és vállát köti össze a négy, valódi kiöntőcső (1. kép 1¹; *Točik* 1981, 214, XCIII 5–8). Földrajzilag nem messze, a patincei/patpusztai (Sk) temető 10. sírjában egy, az észak-dunántúli mészbetétes kultúra fiatal szakaszába sorolható edényen találhatunk hasonló üreges kiöntőcsövet. (1. kép 2; *Dušek* 1960, 246, Taf. VIII/14). A síregyüttesnek a kultúra fiatalabb szakaszába való datálását a kiöntőcsöves edény kísérőleletei is alátámasztják. Átfűrt, négy, hengeres kiöntőcsöve van a somogyacsa-gerédpusztai edénynek (1. kép 3), mely esetben a „különleges csövek” egy késői északi mészbetétes urna vállát és nyakát ívelik át. E tárgyat már többször, több lelőhellyel közölték a szakirodalomban (Karád-Gerédpusztá: *Bándi-Kovács* 1970, 33, Abb. 3; 1974, IX. 12; Taszár: *Bóna* 1975 Taf. 263/3), valódi lelőhelyét és lelőköörülményeit Honti Szilvia tisztázta (*Honti* 1994, 6, VI. tábla 12). A Perjámos-kultúra battonyai temetőjének 127. sírjában egy, a kultúra klasszikus szakaszába illeszkedő korsón láthatunk négy valódi kiöntőcsövet. A korsó érdekessége, hogy alsó részén ujjbenyomkodással tagolt borda fut körbe, mely a kultúra nagyméretű ún. hármas testtagolású edényeinél megszokott.² E sír második korsója jól illeszkedik a Perjámos-kultúra forma- és díszítésvilágába, míg a harmadik edény kulturális besorolásra nem alkalmas fazék, melyet ez esetben urnaként használtak (*Szabó* 1986, 85, 52. kép³). A valódi kiöntőcsövek felfelé szélesedő, tölcészerű kialakításával találkozunk a mokrini temető 107. sírjában, ahol egy korai tálformához kapcsolódnak e csövek (1. kép 7; *Girić* 1971, 92, 107. sír 2. melléklet T. XXXII, T. XCII). Ez utóbbi tehát az általunk eddig is-

¹ Az illusztráción látható edények az eredeti publikációk másolatai, vagy átrajzolt képei. Méretarányuk különböző.

² Nem eldöntött egyelőre, hogy e nagyméretű, hármas testtagolású edényeket csak a kultúra fiatalabb szakaszába sorolhatjuk-e. A hasán kannelurákból kialakított díszű és alsó harmadán ujjbenyomkodással tagolt bordával ellátott példányokat minden esetben a Perjámos-kultúra életének utolsó szakaszába datáljuk. Így a battonyai klasszikus testfelépítésű korsó alsó harmadán látható borda az edény datálását a fiatal szakasz felé tolja.

³ A battonyai temető legutóbbi ásatásának leletei közöletlenek, itt szeretném megköszönni az ásatónak, Szabó János Józsefnek, hogy dolgozatomban felhasználhattam a temető leletanyagát.

mert legkorábbi, funkcióval bíró példány, mely abban is eltér a korábban felsoroltaktól, hogy ez esetben nem urna formájú edényhez, hanem tálhoz kapcsolódik a vizsgált tipológiai sajátosság.

A csanytelek-paléi bronzkori temető 83. sírjának díszedényén négy oszlopfül-álkiöntőcső köti össze a peremet a vállal (1. kép 5; *Lőrinczy–Trogmayer* 1995, 57–58, 23. kép 10). Az oszlopfülek kissé túlnyúlnak a kihajló peremen, végük karimásra van kiképezve, melyeken belül ujjbenyomással jelezték az átfúrás helyét. Az edény vállán egy ötödik kis szalagfül ül. A tárgyalt edény testfelépítése a Perjámos-kultúra ún. hármas testtagolású edényformájával mutat rokonságot, bár a díszítőmotívumok elhelyezkedése és a cilindrikus nyak nem feltétlenül utal ebbe a formakörbe. Teljesen megfelel azonban a Perjámos-kultúra tipológiai kritériumainak a türkevei edény (1. kép 4; *Csányi–Tárnoki* 1992, 164, Abb. 121), melyen szintén négy, tömör oszlopfület található. Ez esetben a Perjámos-kultúra emlékanyagába való besorolás a lelőhely (Türkeve-Terehalom: Gyulavarsánd-Ottomány tell) és az előkerülési viszonyok (koszideri réteg) ellenére is egyértelmű. Így két, a Perjámos-kultúra formakincsébe sorolt különleges díszű edényünk van, melyek egyike sem e kultúra törzsterületéről került elő. A surčini edény szintén urna formájú, melynek fényképén jól kivehető, hogy az oszlopfülek és a perem találkozásánál a készítő utal az eredeti funkcióval ellátott darabok peremkiképzésére (1. kép 8; *Childe* 1929, Fig. 155). Ennek az edénynek a testformája a mészbetűes kultúra formakincsével mutat rokonságot. Vatyai törzsterületről is ismert számunkra egy e körbe vonható edény, melynek testkiképzése egyedi, oszlopfülei vagyis nem átfúrt álkiöntőcsővei azonban háromszöghöz hasonló átmetszettel rendelkeznek (Alpár: 1. kép 6; *Bóna–Nováki* 1982, 80⁴, XLV/4). Ez esetben az edény peremét és a test felső részét kötik össze a fülek, melyeknél már kevésbé utalnak az eredeti funkcióra, a perem és fül találkozásánál.

Az eddig tárgyalt általában nagyméretű, urna vagy korsó formájú edényeken kívül a battonyai temetőben két csontvázás sírban is találunk olyan ívelt nyakú, kónikus testű tálat, melyeken a vizsgált ujjbenyomással jelölt végű oszlopfül négy-négy példánya látható (92. és 106. sír; *Szabó* 1986, 61, 71, 32. kép, 41. kép). A battonyai temető kronológiai besorolása közel áll a mokrini temetőéhez, noha az előbbi néhány sírja a koszideri korszak felé mutató sajátosságokat is hordoz. Ezáltal nem meglepő, hogy e temetőben a mokrini, valódi kiöntőcsöves tál utánszármazékainak tartható tömör álkiöntőcsöves tálak kerültek elő. E temető továbbá jó példája, hogy egy időben használatban voltak lyukas és tömör kiöntőcsővel ellátott edények is.

Míndezek mellett több, edényhez nem köthető kiöntőcső-töredék is ismert a középső bronzkori kultúrák köréből: Szihalom-Árpádvárról (*Kalicz* 1968, 119, LXXX/2) és Törökszentmiklós-Terehalomról (*Tárnoki* 1996, 36. tábla 10) a hatvani kultúra telltelepeiről, Gyulavarsánd-Laposhalomról (*Bóna* 1975, Taf. 143/11–12), illetve Békés-Várdombról (*Banner–Bóna* 1974, 19. tábla 13, 16) a gyulavarsándi kultúra telljeiről.

Banner a békési leletek kapcsán már említi a gyulavarsándi és a szihalmi töredékeket. Rekonstrukciójukat a Nitriansky Hradok-i/kisváradai edény alapján képzei el (*Banner–Bóna* 1974, 50, 56). Trogmayer Ottó e töredékeket a tápéi (*Trogmayer* 1975, 101–102, Tafel 41) egy kiöntőcsővel rendelkező edény alapján nem tartja a fenti körbe sorolhatónak. Ő az egy és négy kiöntőcsővel rendelkező edények két külön csoportjával számol (*Lőrinczy–Trogmayer* 1992, 8–9). A tápéi edény csöve azonban felfelé erősen

4 A szerző itt párhuzamként a kerekegyházi „oszlopfüles” edényre hivatkozik. A Kovács Tibor által 1975-ben készített tanulmány 3. ábrájának 14. rajzán látható edényről valóban nehéz eldönteni fülének formáját (*Kovács* 1975, Abb. 3/14), ám a Tompa által közölt fényképen nyilvánvalóvá válik, hogy itt egy ansa lunátás kiképzésű szalagfüles urnáról van szó (*Tompa* 1936, Tafel 29/1).

szélesedik és felső vége nem duzzadt koronggal zárul, vagyis szoros formai analógiát nem jelenthet.

Egyedi formát képvisel a „Tószeg D szintjéből” előkerült hatvani tálfazék, melyen négy a vállból, illetve a fülek feletti résztől induló, a perem alatt véget érő, egyértelműen díszítő funkciót betöltő kiöntőcső-utánzat látható (1. kép 9; *Childe* 1929, Fig. 213/a).

A fentebbi lelőhelyekről származó tárgyakat az alábbiak szerint csoportosíthatjuk:

1. Négy, valódi kiöntőcsővel rendelkező, urna vagy korsó formájú edények. E körbe a fiatal (Patince/Patpuszta), illetve a koszideri korú (Somogyacsa-Gerédpuszta) észak-dunántúli mészbetétes kultúra, a klasszikus magyarádi kultúra (Nitriansky Hradok/Kisvárad) és a Perjámos-kultúra érett szakaszának (Battonya) edényei tartoznak, továbbá a négy valódi kiöntővel ellátott mokrini tál.

2. A töredékesen ránk maradt kiöntőcsövek a hatvani és a gyulavarsándi kultúrák lelőhelyeiről e középső bronzkori kultúrák klasszikus szakaszaiból.

3. Urna formájú edényeken levő tömör kiöntőcső-utánzatok: kettő a Vatyá-kultúra (Alpár⁵ és Csanytelek) és egy a gyulavarsándi kultúra (Túrkeve-Terehalom) lelőhelyeiről, bár az utóbbi két edény a Perjámos-kultúra formakincsébe sorolható. E csoportba tartozik a surčini edény is. Valamennyi a koszideri korszakba datálható.

4. A battonyai temető táljain levő, tömör kiöntőcső-utánzatok és a tószegi, eddig pontos párhuzam nélküli darab.

Az 1–3. csoport tagjai a középső bronzkor második feléből és záró szakaszából, a koszideri korszakból származnak a mokrini tál kivételével, míg a 4. csoport tagjai idősebbek.

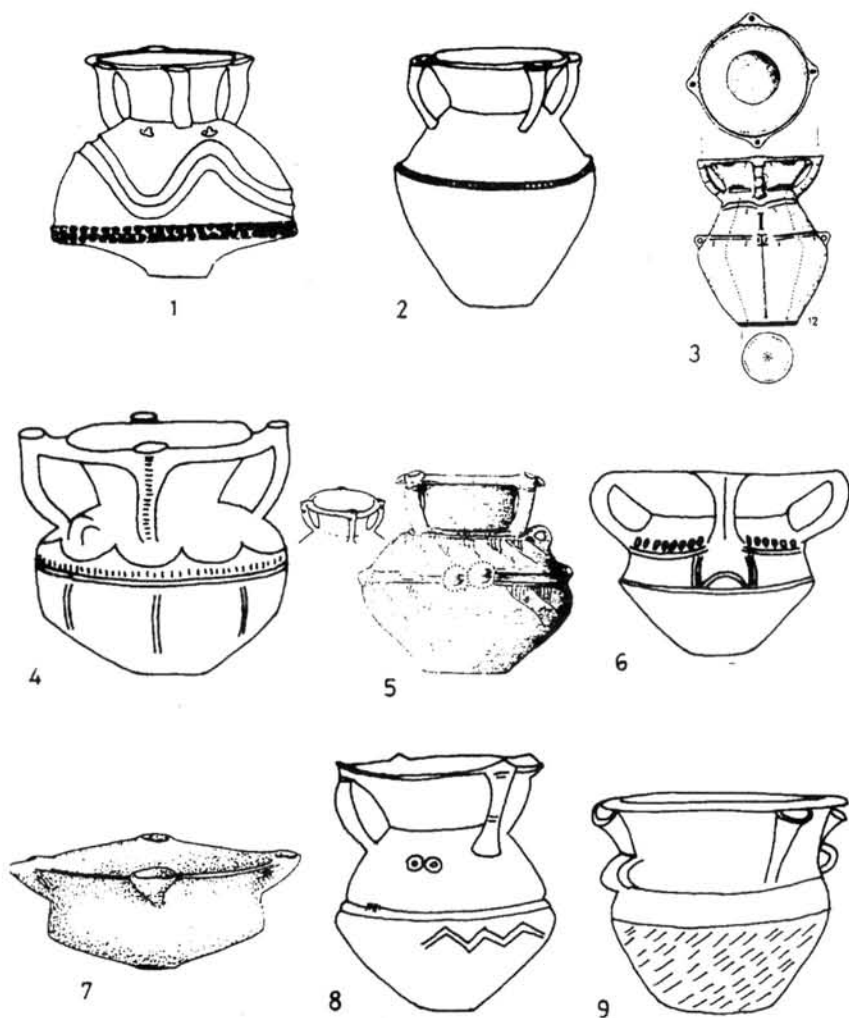
A tipológiai vizsgálódás során a csanyteleki és a túrkevei edények kis, vállat átívelő füle egy újabb leletcsoportra irányítja a figyelmet. A négy plusz egy fülelrendezés ugyanis kedvelt motívuma a késői hatvani kultúrának.⁶ E kultúra táljain azonban szalagfülek találhatóak (Dunakeszi: *Bóna* 1975, Taf. 54/3; Bag-Peresdűlő: *Tárnoki* 1988, Pl. 8/1–2, 4–5; Jászdózsza-Kápolnahalom: *Stanczik* 1988, 114 kép; Tószeg: *Bóna* 1979–80, 17. kép; Buják-Tarisznyapart, Kerekdomb: *Tárnoki* 1996, 58. tábla 2, 76. tábla 5, Piliny-Várhegy: *Kovács* 1989, 1. kép 12). Ezen szalagfüleknek az edények felső pereméhez való tapadását úgy képezték ki, hogy a fül és a perem egybedolgozása vízszintes síkot vagy felfelé álló bütyköt képez, vagyis elképzelhető, hogy e füleknek speciális előképük lehetett.⁷ A két „dísz” – a négyes kiöntőcsőkombináció és a hatvani szalagfülek – között lehet tartalmi kapcsolat, de egyszerű formai egybeesés is.

Amennyiben a tárgyalta jelenséget tipológiai alapon vizsgáljuk, azt a megállapítást vonhatjuk le, hogy a középső bronzkor idején szinte minden Kárpát-medencei kultúra területéről ismerünk egy-egy ide sorolható tárgyat, melyek közül szorosabb kapcsolatot a csanyteleki és a túrkevei illetve a patincei/patpusztai és a somogyacsai mutat. Ez utóbbi megállapítás azért sem meglepő, mivel a vizsgált edényeket speciális díszük köti össze, melyet más-más kultúrák testformájára helyeztek el. Az egyazon kultúrához sorolható edények esetében a kapcsolat tehát nemcsak a kiöntőcsövek, hanem a testforma alapján is jelentkezik.

⁵ Inkább oszlopfül.

⁶ A vállat átívelő kis fül hatvani gyökereit a battonyai temető 74. és 109. sírjának edényei példázzák, a koszideri korszakban kedvelté vált ez a motívum, amit a rákospalotai edény is mutat (*Mozsolics* 1967, 111, Abb. 34).

⁷ A fentebb említett surčini edény fülének felső kiképzése is ebbe a kategóriába tartozik, míg azonban Surčiban kerek átmetsetű fülek, e csoportban szalagfülek vannak.

1. kép. Kiöntőcsöves és álkiöntőcsöves edények a Kárpát-medence bronzkorából. 1: Nitriansky Hradok/Kisvárad, 2: Patince/Patpuszta, 3: Somogyacsa-Gerédpuszta, 4: Túrkeve-Terehalom, 5: Csanytelek-Palé, 6: Alpár, 7: Mokrin, 8: Surčin, 9: Tószeg.

Mint azt a bevezetőben is hangsúlyoztam a fent felsorolt edények között élesen el kell különíteni a használható, lyukas és a díszítőelemként alkalmazott tömör „füllel” ellátott példányokat.

A valódi kiöntőcsővel bíró tárgyaknál elsősorban az elnevezés igekötőjének – kiöntőcső – vizsgálatával kell kezdeni. E csövek kialakításuk – vagyis a perem és a kiöntőcső érintkezése – miatt folyadékok kiöntésére nem a legalkalmasabbak. Az ellentétes igekötőjű („beöntőcső”) változat feltehetően jobban utal a valós használatra.

A Ruttkay Erzsébet által pszeudokernosz címszó alatt összefoglalt edények közös jegye, hogy az edények vállához, nyakához és pereméhez csatolt tárgyak (kisebb edények vagy „csövek”) összeköttetésben vannak a központi edénnyel. Ezen edények praktikus használatára tett néhány megoldási kísérletet a szerző elveti. Ruttkay Erzsébet a kultikus funkcióra utaló sajátosságokat hangsúlyozza, azzal a megjegyzéssel, hogy az adott alkalommal kultikus célokra használt tárgyak a hétköznapokban éppúgy lehettek a háztartás kellékei is. Gyűjtésében a hallstattkori példányok mellett többek között a Nitriansky Hradok-i, a békési és a szihalmi darabok szerepelnek (Ruttkay 1974). A feltehetően közös funkció mellett azonban érdemes megjegyezni, hogy míg a középső bronzkori darabok mind kiöntőcsövet mintáznak, addig a hallstattkoriakon kivétel nélkül kis edények láthatók.⁸ A pszeudokernoszok problematikája tehát megerősíteni látszik, hogy italok összekeveréséhez, vegyítéséhez, italáldozathoz használták ezen edényeket. A folyadékok keverése szolgálhat hétköznapi célt is, de lehet rituális cselekedet eleme is. Esetleg a két cselekvési folyamat nem feltétlenül elválasztható. Az eddig ismert középső bronzkori darabok kis száma azonban megerősíteni látszik a különleges funkciót.

Áldozati italok vegyítésére vagy feláldozott termények elválasztására, külön tartására szolgálhattak a két, vagy több nyakkal ellátott edények is, melyek többsége a korai bronzkorba datálható (Kovács 1992, 78): Tápiósüly (Kalicz 1968, Taf. 103/2 a–b), Szelevény (Kalicz 1968, Taf. 109/7), Vinča (Kalicz 1968, Taf. 113/11 a–b), Aszód (Kalicz 1968, Taf. 113/12), Tószeg (Banner–Márton–Bóna 1959, Taf. IX.), Békés-Várdomb (Banner–Bóna 1974, Taf. 4/16–17). A bronzkor folyamán biztosan számolhatunk egy olyan rítussal, melynek alapeleme lehetett az italok vegyítése. E rítus gyakorlásához többféle edénytípust is kialakítottak. Ezt a tevékenységet köthetjük áldozati szertartásokhoz vagy értelmezhetjük egyszerűen a mindennapi élet részeként.

A telepleletek közül a Túrkeve-Terehalmon végzett ásátás nyújthat némi támpontot ezen edény használatához. Itt a 2. szint leégett, korszideri korú házának konyhájában, a tűzhely mellett, a helyiség közepén állt az edény, amikor az épületet a katasztrófa érte. Ez az épület szemmel láthatóan mindennapi használati funkcióval rendelkező tárgyakkal volt berendezve, a fal mellett a polcon álltak a konyha edényei, a tapasztott tűzhely, a padlóra tapasztott agyagasztal és a hordozható tűzhely mind egy háztartás körébe sorolható, mindennapi berendezési tárgyak. Nem utal semmi az épületben szakrális tevékenység jelenlétére. De a bronzkorból eddig csak egy, bizonyíthatóan szakrális célra használt épületet ismerünk (Sălacea/Szalacs: Bader 1990), tehát az sem kizárt, hogy a lakóépületekben folytatták az egyszerűbb, a mindennapi élet szerves részét alkotó rítusokat. A túrkevei edény kiöntőcsöve azonban tömör, vagyis itt már csak díszítőfunkciót lát el, ezért sem meglepő, hogy egy konyha berendezési tárgyai között találjuk. Sajnos a Nitriansky Hradok-i/kisvárad-i valódi kiöntőcsöves urna pontos előkerülési helyét a telepen belül nem ismerjük. A patincei/patpusztai, mokrini és a battonyai lyukas csővel el-

⁸ Hasonló eredményre jut Kriveczky Béla is, aki a tiszafüred-morotvaparti kelta edény kapcsán vizsgálja a bronzkori és a vaskori darabok kapcsolatát (Kriveczky 1991, 80).

látott példányok sírleletek, a somogyacsa-gerédpusztai kiöntőcsöves edény pedig szórványként került elő. A funkcióval bíró edények előkerülési helyéből tehát nem tudunk következtetést levonni azok használatára.

A kevés, temetkezésből előkerült példányt vizsgálva különleges adatokat találunk.

A csanyteleki 83. sír leleteiben (Lőrinczy–Trogmayer 1995, 57–58, 23. kép) e speciális edényen kívül még egy, a Perjámos-kultúra formai jegyeit viselő edény található, szintén kis „rendellenességgel”: vállát átívelő könyökfülei a Vatyá-kultúra urnáinak megszokott jegyei. A sírban két kis csupron kívül egy, a vatyai kultúra életének második felébe datálható kelebiai tál, két proto-szeremle bögre és három, a gyulavarsándi–füzesabonyi formakörbe sorolható spirálbütykös hasú bögre található. A sír rítusa szórthamvas. Urnás temetkezés volt a battonyai 127. sír (Szabó 1986, 85, 52. kép), ahol az urna funkciójú edény kronológiai besorolásra nem alkalmas.

E két temető emlékanyaga több kultúra hatásait hordozza, amit topográfiai helyzetük is igazol. A csanyteleki temető olyan korszakba sorolható, amikor a Kárpát-medencén belüli népmozgások hatására kevésbé markánsan körvonalazhatók a középső bronzkor folyamán élesen elkülönülő kultúrák területei és szokásai. Így e temető háromféle rítusa és a kerámiaművességben jelentkező „kevert” jellemzők nemcsak a területi elhelyezkedéssel, hanem történelmi folyamatokkal is magyarázhatóak. A battonyai temető nem éri meg a koszideri korszakot, de területi elhelyezkedése – a Hatvan-, Ottomány-, Perjámos-kultúrák határterülete – magyarázza a rítusban és a kerámiaművességben megmutatkozó sajátosságokat. A két vizsgált sírnál tehát nem állíthatjuk egyértelműen, hogy a rítus és a kerámiamelléletek a speciális díszű, funkciójú edény miatt térnek el a megszokottól. A patincei/patpusztai példány és az oszlopfülekkel ellátott tálak esetében ennyire jelentős eltérés nem is figyelhető meg. A mokrini sír esetében szimbolikus temetkezéstről van szó, mely adat esetleg összefügghet az edény speciális funkciójával.

Amennyiben a csanyteleki sír nem egy temető részeként, hanem önállóan kerül elő, feltehetően nem tudnánk kultúrába sorolni, mivel rítusa nem jellemző az előkerülés helyére, melléleteinek aránya pedig azonosan oszlik meg a négy kultúra között. Tipológiai alapon pedig csak a 7. mellékletet lehet a Perjámos-kultúrába sorolni, a vizsgált fülképzésű edényt nem. Csak a túrkevei párhuzam – ahol valóban egy, a Perjámos-kultúrára jellemző testen található meg a négy fül – bátorít fel bennünket ezen edényt is e kultúrához sorolni. Amennyiben a Maros vidékén készült tárgynak tekintjük a túrkevei edényt, úgy feltehetően valamilyen kereskedelmi tevékenységként, kerülhetett el ilyen messzire. Ezt bizonyítják a Perjámos-kultúra exportedényei is (Soroceanu 1991, Abb. 1–2), noha a középső bronzkor zárt kulturális ízlésvilágát figyelembe véve a kerámiát nem tekinthetjük elsődleges exportcikknek, illetve a kereskedelem fő jelzőkövének. Kivételt képeznek ez alól természetesen a különleges termékek, amilyen jelen esetben a kiöntőcsöves edény is lehetett.

A túrkevei telep leletanyagában a teljes rétegsorban megfigyelhető a Perjámos-kultúra edénművességének hatása, mely a koszideri korszakban e lelőhelyen az ún. füzesabonyi stílussal azonos arányban van jelen⁹ (ún.: kantharos-edények; Csányi–Tárnoki 1992, 163, Abb. 120). A Túrkevéről eddig közölt edényeket azonban nem tekinthetjük a Perjámos-kultúra szűk formakincsébe vonhatóknak. Csak néhány e forma- és motívumkincsbe sorolható jellegzetesség található rajtuk, összehatásukban azonban eltérnek a Maros-menti kerámiatárgyaktól. Ezek alapján a túrkevei 2. szint koszideri korú házából elő-

9 Csányi Marietta és Tárnoki Judit szíves szóbeli közlése.

került edényt is helyi készítménynek tarthatjuk inkább, noha mint a dolgozat elején megállapítottuk, tipológiai alapon teljesen megfelel a Perjámos-kultúra „követelményeinek”. E kiöntő- és álkiöntőcsövekkel ellátott edények tehát nem tekinthetők egy vándor keramikus termékeinek, aki a területileg jellegzetes edényformákra illesztette volna rá „mesterjegyét”. Sokkal inkább egy általánosan elterjedt szertartás (legyen az szakrális vagy hétköznapi) részeként értékelhetjük a vizsgált forma meglétét.

A koszideri korszakba sorolható tömör fülekkel ellátott urnaformájú edényeknél pedig díszítőmotívumként értékelhetjük e tipológiai jegyet, mely beleilleszkedik a korszak kerámiaművességében bekövetkezett változásokba, nevezetesen a díszítés- és formabeli sokszínűsödésbe.

IRODALOM

Bader, T.

1990 Bemerkungen über die ägäischen Einflüsse auf die alt- und mittelbronzezeitliche Entwicklung im Donau-Karpatenraum. In: Monografien des Römisch-Germanischen Zentralmuseums 15. Mainz, 181–208.

Banner J.–Márton L.–Bóna I.

1959 Die Ausgrabungen von L. Márton in Tószeg. ActaArchHung 10. 1–140.

Bándi G.–Kovács T.

1970 Die historischen Beziehungen der bronzezeitlichen Szeremle-Gruppe. ActaArchHung 22. 25–39.

1974 Adatok Dél-Magyarország bronzkorának történetéhez (Szeremle-csoport). – Beiträge zur Geschichte der Bronzezeit in Südungarn (Szeremle-Gruppe). JPMÉ 14–15 (1969–70). 97–111.

Bóna I.

1974 Mittelbronzezeitliche Tell-Siedlung bei Békés. FontArchHung

1975 Die mittlere Bronzezeit Ungarns und ihre südöstlichen Beziehungen. ArchHung 49.

1979–80 Tószeg-Laposhalom (1876–1976). SZMMÉ 1979–80 (1980) 83–100.

Bóna I.–Nováki Gy.

1982 Alpár bronzkori és Árpád-kori vára. – Alpár. Eine bronzezeitliche und mittelalterliche Burg. Cumania 7. 17–268.

Childe V. G.

1929 The Danube in Prehistory. Oxford

Csányi M.–Tárnoki J.

1992 Túrkeve-Terehalom. In: Bronzezeit in Ungarn. Forschungen in Tell-Siedlungen an Donau und Theiss. Frankfurt am Main Hrg.: Meier-Arendt, W. 159–165.

Dušek M.

1960 Patince. In: Gräberfelder der älteren Bronzezeit in der Slowakei I. ArchSlovFontes 3. Bratislava

- Girić M.*
1971 Mokrin I. The Early Bronze Age Necropolis. Washington–Beograd
- Honti Sz.*
1994 A mészbetétes kerámia kultúrája leletei Somogyvárról. – The findings of the Transdanubian Incrusted Pottery Culture from Somogyvár. – Die Funde der Kultur der Inkrustierten Keramik aus Somogyvár. SMK 10. 5–21.
- Kalicz N.*
1968 Die Frühbronzezeit in Nordost-Ungarn. ArchHung 45.
- Kovács T.*
1975 Historische und chronologische Fragen des Überganges von der mittleren- zur Spätbronzezeit in Ungarn. ActaArchHung 27. 297–317.
1989 Adatok az Ipoly–Zagyva-vidék középső bronzkorához. ArchÉrt 116. 3–19.
1992 Glaubenswelt und Kunst. in: Bronzezeit in Ungarn. Forschungen in Tellsiedlungen an Donau und Theiss. Frankfurt am Main Hrg.: Meier-Arendt, W. 76–82.
- Kriveczky B.*
1991 A késő vaskori (kelta) telep. In: Régészeti ásatások Tiszafüred–Morotvaparton. Szolnok Megyei Múzeumi Adattár. Szolnok, 65–96.
- Lőrinczy G.–Trogmayer O.*
1995 Birituális vatyai temető Csanytelek–Palén. – Birituales Gräberfeld der Vatyakultur in Csanytelek–Palé. MFMÉ – StudArch I. 49–90.
- Mozsolics A.*
1967 Bronzefunde des Karpatenbeckens. Depotfundhorizonte von Hajdusámson und Kosziderpadlás. Bp.
- T. Soroceanu*
1991 Studien zur Mures-Kultur. Internationale Archeologie 7.
- Ruttkay, E.*
1974 Ein urgeschichtliches Kultgefäß vom Jennyberg bei Mödling/Niederösterreich. AW 5. 45–50.
- Stanczik I.*
1988 Jászdózsza-Kápolnahalom (Bronzkori telep). Bölcsészdoktori disszertáció. Kézirat. Budapest
- Szabó J. J.*
1986 Kora középső bronzkori temető a battonyai Vörös Október TSz homokbányájában. Doktori értekezés. Kézirat.
- Tárnoki J.*
1988 The settlements and cemetery of the Hatvan culture at Aszód. IPH I. 137–169.
1996 A hatvani kultúra telepe Törökszentmiklóson és Bujákon. Bölcsészdoktori értekezés. Kézirat.
- Točík, A.*
1978–1981 Nitriansky Hrádok-Zamecek. Bronzezeitliche befestigte Ansiedlung der Mad'arovec Kultur I–II. Materiala Archeologica Slovaca. Nitra
- Tompa F.*
1936 25 Jahre Urgeschichtsforschung in Ungarn 1912–1936. BRGK 1934–35. 27–127.
- Trogmayer O.*
1975 Das bronzezeitliche Gräberfeld bei Tápé. FontesArchHung

ZEREMONIEGEFÄSSE AUS DER BRONZEZEIT

Das Thema dieser Arbeit ist der Problemenkreis der sog. mit Ausgussrohr und Pseudoausgussrohr versehenen Gefässe. Diese Gefässe können wir nach den folgenden Aspekten gruppieren:

1. Vier, echten Ausgussröhren versehenen urnen- oder kannenförmigen Gefässen. Zu diesem Kreis gehören die Gefässe der Kultur der Transdanubischen Inkrustierten Keramik aus der jüngeren Phase (Patince/Patpuszta: *Dušek* 1960, 246, Taf. VIII/14) und aus der Koszider-Periode (Somogyacsa-Gerédpuszta: *Honti* 1994, 6, VI. Tafel 12), der klassischen Phase der Magyarader-Kultur (Nitriansky Hradok/Kisvárad: *Točík* 1981, 214, XCIII 5–8) und dem reifen Abschnitt der Perjámos-Kultur (Battonya: *Szabó* 1986, 85, Abb. 52). Darüber hinaus können wir noch ein Schüssel aus Mokrin hierzu zählen (*Girić* 1971, 92, Grab 107. T. XXXII, T. XCII).

2. Fragmentarisch zukommende Ausgussröhre aus den Fundstellen der Hatvan- und Gyulavarsánd-Kulturen: Szihalom-Árpádvár (*Kalicz* 1968, 119, LXXX/2), Törökszentmiklós-Terehalom (*Tárnoki* 1996, 36. Tafel 10), Gyulavarsánd-Laposhalom (*Bóna* 1975, Taf. 143/11–12) und Békés-Várdomb (*Banner-Bóna* 1974, 19. Tafel 13, 16).

3. Dichte Pseudoausgussröhre auf den urnenförmigen Gefässen: zwei aus den Fundstellen der Vatyá-Kultur (Alpár: *Bóna-Nováki* 1982, 80, XLV/4; Csanytelek: *Lőrinczy-Trogmayer* 1995, 57–58, Abb. 23/10) und ein aus der Fundstelle der Gyulavarsánd-Kultur (Túrkeve-Terehalom: *Csányi-Tárnoki* 1992, 164, Abb. 121). Die zwei letzten Gefässe können wir in den Formenkreis der Perjámos-Kultur einordnen. Zu dieser Gruppe gehört auch das Gefäss von Surčín (*Childe* 1929, Fig. 155). Alle Stücke kann man in die Koszider-Periode datieren.

4. Dichte Pseudoausgussröhre auf den Schalen von Battonya (Gräber 92. und 106; *Szabó* 1986, 61, 71, Abb. 32. und 41), und ein Stück ohne Parallele aus der D- Schicht von Tószeg (*Childe* 1929, Fig. 213/a).

Bei den Funden der zweiten Gruppe kann man die Gefässform, zu der das Ausgussrohr gehört, nicht genau rekonstruieren. Ausserdem ist es nicht zu entscheiden, ob ein oder vier Ausgussröhre auf den Schulter der Gefässe gesetzt worden waren sind.

Bei den Funden der ersten Gruppe geht es vielleicht um Gegenstände, die zum Mischen und Rühren von Getränken bei einer Zeremonie, oder zum Opfertrank genutzt worden waren. Auf die Existenz einer solchen Zeremonie verweisen ferner die Gefässe mit zwei oder mehreren Hälsen, die meisten aus der Frühbronzezeit (*Kovács* 1992, 78) und die hallstattzeitliche sog. Pseudokernoi (*Ruttkay* 1974). Diese Zeremonie konnte sowohl sakralen-religiösen, als auch alltäglichen Zielen dienen. Bei den Gefässen mit echtem Ausgussrohr kann man nicht entscheiden, an welcher Stelle der Besiedlung diese genutzt worden waren, ob ihre Nutzung mit einem mit kultischen Zweck versehenen Gebäude zusammenhing, oder sie in den Häusern des alltäglichen Lebens verwendet worden waren.

Bei den Gefässen der dritten Gruppe, die wahrscheinlich am Ende der Mittelbronzezeit entstanden sind, sind die dichten Röhre nur Verzierungselemente. In diesen Fällen hatte man meistens auf die wahren, „durchlöcherten“ Röhre als Vorbild vorgewiesen.

Die Schüsseln der vierten Gruppe sind ältere, hier muss man die Beziehung zwischen den Gefäßen von Mokrin und Battonya ausheben. Die Schüssel aus Mokrin ist bis heute das älteste Stück, das auch Funktion hatte.

Klára Fischl